

УДК 159.923:057.87:316.472.4:053.9

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА МОЛОДІЖНОЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

О.В.Веремеснко

старший викладач кафедри психології

Полтавського інституту економіки і права

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,

аспірантка Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих

У статті здійснено теоретичний аналіз молодіжної волонтерської організації як специфічного виховного середовища, що сприяє формуванню у молоді активної життєвої позиції, позитивного світосприйняття та набору якостей, необхідних сучасній молодій людині для самореалізації. Теоретичні висновки підкріплені результатами опитування членів молодіжних волонтерських організацій.

Ключові слова: волонтер, молодіжна волонтерська організація, освітнє середовище.

Зміни суспільного устрою, економічна, політична та соціальна нестабільність в Україні, недосконалість соціально-економічних реформ призвели до зниження рівня соціального захисту населення, скорочення спектру соціальних послуг. Така суспільна ситуація провокує потребу суспільства у нових соціальноорієнтованих видах діяльності. Молодь, як найбільш динамічна частина суспільства активно відгукнулася на цю потребу суспільства участю у роботі неурядових та некомерційних організацій, які спрямовують свою діяльність на зменшення соціальної нестабільності через надання окремим соціально незахищеним верствам населення необхідних соціальних послуг.

Сьогодні різноманітні громадські організації, благодійні фонди, волонтерські загони беруть на себе значну частину соціальних послуг в країні, формуючи власні механізми вирішення соціальних проблем. Цей факт підтверджує цілеспрямований розвиток в Україні громадянського суспільства, що означає активну участь громади у суспільному житті. Рух до громадянського суспільства розвиває ініціативність індивідів, підвищує рівень свободи, самостійності і незалежності громадян, дозволяє молодим людям самореалізуватися та проявляти свої найкращі якості. Активна життєва позиція особистості визначає готовність людини до участі в демократичних перетвореннях в державі, до участі в управлінні та реалізації суспільно-корисної діяльності, формує у молодих людей здатність брати на себе роль лідера в громадській та комерційній діяльності. Сучасна ж система освіти, не завжди сприяє формуванню у молодих людей активної життєвої позиції та громадянської відповідальності.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема розвитку альтернативних освітніх систем, соціального (освітнього) середовища, в якому молодій людині надається можливість самореалізації у суспільно-корисній діяльності, виховуючи в собі відповідні якості, що вважаються цінними як для самої особистості так і для суспільства в цілому. Спроби наукового аналізу соціального середовища, в якому здійснюється процес соціалізації людини, набуття нею соціального досвіду та розвиток особистісних якостей здійснюються в контексті різних наук і наукових напрямків. Соціальне середовище, як соціокультурний феномен розглядається в працях таких А.Арнольдова, В.Андрущенко, В.Борисова, В.Давидовича, А.Дорошенка, М.Злобіної, І.Кана, С.Кримського, Л.Сохань, М.Тарасенка та інших. А.Архангельський, З.Барбашова, Ю.Вишневський, Л. Коган, В. Кремень, М. Михальченко, С.Попов, Ян Щепанський вивчали соціальне середовище як безпосередні умови існування людини.

Волонтерська робота є однією з форм просоціальної діяльності. Педагогіка розглядає її як виховний фактор (О.В.Безпалько, В.Г.Бочарова, М.Г.Галагузова, І.Д.Зверева, А.И.Капська, Г.М.Лактіонова, Є.І.Холостова, Р.Х.Вайнола), соціологія – як соціальний феномен (О.Конт, М.Вебер, К.Маркс, Ф.Енгельс, К.С.Гаджієв, К.Гюзетта). Останнім часом з'являються роботи (Я.Корчак, В.Д.Беленький, В.А.Ясвін), в яких волонтерська організація вивчається як специфічне освітнє середовище. Відрізняючись своєю динамічністю, волонтерство в усіх своїх проявах викликає підвищений інтерес у науковців, однак проблема впливу волонтерської діяльності на людину та чинники такого впливу залишаються малодослідженими.

Метою роботи є здійснення теоретичного аналізу волонтерської організації як специфічного освітнього середовища; перевірити емпіричним шляхом результати теоретичного аналізу.

Волонтерство розглядається як форма громадянської участі в суспільно-корисних справах, спосіб колективної взаємодії і ефективний механізм вирішення соціально-психологічних і педагогічних проблем. В багатьох розвинених країнах світу волонтерська робота – суспільно-корисна діяльність на добровільних засадах розглядається як необхідний виховний компонент, спосіб вирішення соціальних проблем та підвищення коефіцієнту корисності вільного часу незайнятого населення (дітей, молоді, людей похилого віку тощо). В ході волонтерської роботи добровольці не лише допомагають у здійсненні соціальних програм, але й отримують необхідні професійні навички, досвід спілкування з людьми та подолання життєвих негараздів, навчаються розглядати особистість як найвищу цінність [4].

Відповідальність, соціальна активність, готовність підтримати, прийти на допомогу, уміння організувати спільну діяльність – все це якості, які не можливо собі уявити поза межами соціуму. І їхнє формування, і прояв здійснюється в актуальному для людини середовищі. Сім'я, друзі, школа та інші соціальні інститути відіграють значну роль у формуванні окремих особистісних якостей і особистості в цілому, вормуючи навколо людини соціалізуюче („семантичне“) поле (А.Менегетті) або освітнє середовище (В.А.Ясвін) [7].

Освітнє середовище характеризується рядом показників, які визначаються типом освітньої системи. Найбільш загальною характеристикою освітнього середовища є модальність. Критерієм середовища служить характеристика модальності по двом „осям“: „свобода – залежність“ і „активність – пасивність“ [3], що і визначає тип освітньої системи (див. рис.1). Догматична освітня система формує пасивну і залежну особистість; кар'єрна сприяє розвитку активної, але залежної особистості; безтурботна сприяє формуванню вільної, але пасивної особистості; творча розвиває вільну і активну особистість.

Волонтерську організацію, незалежно від змісту діяльності (яка тим не менш завжди характеризується своєю соціальною корисністю) логічно віднести до розряду творчих освітніх систем, тобто таких, що створюють для учасників волонтерського руху середовище свободи і активності.

Сутність волонтерства можна визначити як особливу форму спонтанного самовиявлення вільних громадян і добровільно сфор-

мованих ними для відстоювання власних інтересів організацій та об'єднань в усіх сферах життя суспільства і як певну систему відносин, яка склалась для досягнення певної спільної мети – реалізації власних бажань, себе через надання безкорисливої допомоги іншим [2].

Волонтерські (добровольчі) організації – це вільні союзи людей, які об'єдналися якимось спільним спеціальним інтересом, що відображений у програмі організації. Така програма в основному націлена на надання соціальних послуг та допомоги [6].

В Україні волонтерський рух – одна з найефективніших форм роботи з молоддю. Він є джерелом набуття громадянської освіти, дає людині можливість реалізувати себе у служінні суспільству.

У Всесвітній декларації Волонтерів, прийнятій у січні 2001 р. (ООН 2001 р. було проголошено Роком Волонтерів), відзначається, що волонтерство – є „фундаментом громадянського суспільства, воно приносить в життя потребу в мирі, свободі, безпеці і справедливості“ [1]. Декларація підкреслює, що волонтерство може стати способом збереження і укріплення людських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання через усвідомлення людського потенціалу. Реалізація цих принципів можлива лише за умови вільного вибору громадян, позбавлення тиску та наявності у волонтерів стійкої внутрішньої мотивації до діяльності.

Крім модальності, освітнє середовище характеризується рядом кількісних показників: широтою, інтенсивністю, усвідомленістю, узагальненістю, емоційністю, мобільністю, когерентністю, домінантністю та соціальною активністю (див. табл. 1) [3].

З аналізу наведеного в таблиці видно, що сама структура та зміст діяльності волонтерської організації визначає рівень свободи і активності її членів. З усіх соціально-орієнтованих організацій, волонтерські організації в найбільшій мірі спрямовані на розвиток особистості, підштовхуючи людину до активних дій для покращення себе і суспільства.

Для організації дослідження була використана методика векторного моделювання освітнього середовища В. Ясвіна (Додаток А) [6]. Дослідження проводилось у формі опитування. В опитуванні взяли участь волонтери, що працюють на базі Автозаводського територіального центру з обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян (м. Кременчук), Кременчуцького сімейно-психологічного центру, Кременчуцького міського центру соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Всього в опитуванні взяли участь 32 волонтера віком від 18 до 27 років.

Таблиця 1.

**Характеристика освітнього середовища волонтерської організації
за кількісними показниками**

Показник	Характеристика	Зміст освітнього середовища волонтерської НКО
1	2	3
Широта	Демонструє які суб'єкти, об'єкти, процеси і явища включені в дане освітнє середовище	Волонтерська діяльність розширює світогляд, сферу спілкування, джерела отримання соціального досвіду і професійних навичок. Отримані таким чином знання і враження стають фундаментом для подальшого спілкування в середині колективу і за його межами.
Інтенсивність	Демонструє ступінь насиченості умовами, впливами і можливостями, а також концентрованість на їхніх проявах	Висока інтенсивність волонтерських організацій визначається рядом показників: тривалістю впливу, меншою формалізованістю у порівнянні з навчальними закладами, використанням творчих і активних форм роботи, спільною діяльністю, високим рівнем мотивації.
Усвідомленість	Характеризується свідомою включеністю суб'єкта в діяльність	Важливим аспектом є факт розуміння мети діяльності і готовності робити кроки для її досягнення. Суспільно-корисна мета в поєднанні з традиціями, ритуалами, символікою волонтерської організації значною мірою підвищують усвідомленість діяльності.
Узагальненість	Демонструє ступінь координації діяльності всіх суб'єктів, наявність чіткої концепції, відкритою для обговорення з усіма суб'єктами	В діяльності волонтера чітко розуміння цілей, задач роботи і шляхів їх досягнення є обов'язковою умовою ефективності. І, хоча рівень „демократії” в організації визначається в великій мірі керівником, вона все одно вища, ніж в будь-якій іншій освітній установі.
Емоційність	Характеризує співвідношення емоційного і раціонального компонентів	Волонтерська діяльність містить в собі вагомий емоційний компонент – задоволення від усвідомлення корисності і значимості своєї роботи, сюди додається специфічна атмосфера, що створюється в колективі, адже люди приходять в волонтерські організації за власним бажанням, а не під примусом.
Мобільність	Готовність до змін	Волонтери – одна із найбільш динамічних категорій. На відміну від інших структур, які керуються рядом установчих документів, діяльність яких є чітко фіксованою і односпрямованою, волонтерська діяльність спрямована на задоволення соціальних запитів та інтересів членів волонтерських організацій.
Когерентність	Ступінь погодженості впливів на особистість даної освітньої системи з іншими факторами середовища	Сучасна школа і ВНЗ є здебільшого догматичними мають низький рівень когерентності. Волонтерські організації орієнтовані на соціальний запит, мають зв'язки з працівниками закладів, в яких працюють, з іншими групами, що дозволяє їм обмінюватися досвідом. Це свідчить про високий рівень когерентності.
Домінантність	Значимість даного локального середовища і системи цінностей суб'єкта	Не зважаючи на те, що, на думку В.Ясвіна, організація волонтерів тим меншою домінують, чим більшою широтою, волонтерські організації часто не відповідають цій закономірності, оскільки волонтерські організації мають відносно замкнений характер і вимагають від людини різноманітних практичних навичок, тут постійно створюються ситуації, що вимагають особистісного прояву.
Соціальна активність	Соціально орієнтована експансія в середовище	Вся діяльність волонтерських організацій є соціально орієнтованою. Волонтери є виробниками соціально значимого продукту, що виявляється у матеріальній або духовній формі. Крім того, діяльність волонтера вимагає від людини більшої відповідальності перед „замовником” за виконану роботу, ніж процес набуття знань в школі.

Рис.1. Векторна модель освітнього середовища волонтерської організації.

Характеристика 4 типів середовищ (за Я.Корчаком)

Догматичне середовище. Переважає авторитарний стиль керівництва, жорстка дисципліна, муштра, культ зовнішнього порядку, застарілі традиції і ритуали. Приклад такого середовища – монастир, армія. Таке середовище формує пасивну і залежну особистість.

Безтурботне середовище. Панує спокій і безтурботність, які супроводжуються привітністю і доброзичливістю. Приклад такого середовища – спосіб життя більшої частини дворянства 19 століття. У такому середовищі формується особистість пасивна, не пристосована до напруженого життя, боротьби. У скрутній ситуації самоусувається від подолання труднощів.

Кар'єрне середовище. Орієнтоване більше на різні зовнішні прояви, ніж внутрішній зміст освітнього процесу: лозунги, на яких можна заробити, етикет, якому треба підкорятися. Основними рисами особистості, яка формується в такому середовищі, є фальш і лицемірство, прагнення до кар'єри через хитрощі, підкуп, високі зв'язки тощо.

Творче середовище. Відрізняється високою внутрішньою вмотивованістю діяльності, яка супроводжується емоційним підйомом, позитивним оптимістичним настроєм. Тут не працюють, а творять, не чекаючи вказівок: немає веління, є добра воля, немає догм, є про-

блеми, які необхідно вирішувати. У творчому середовищі формується особистість, якій властива активність, висока самооцінка, щирість, свобода суджень і вчинків.

На основі відповідей була побудована векторна модель освітнього середовища волонтерської організації, що включає дві вісі: «активність-пасивність» і «свобода-залежність» (Рис. 1). Опитування показало, що абсолютна меншість від загального числа опитаних оцінили волонтерську організацію як пасивну та залежну. Натомість переважна більшість опитаних характеризують волонтерську організацію за показниками активності (97 %) і свободи (98 %), що є ознаками творчого середовища.

Результати опитування підтверджуються також відгуками волонтерів про свою роботу. На наше прохання прокоментувати свої відповіді на запропоновані запитання, волонтери зазначали, що в роботі організації їх найбільше приваблює можливість проявляти ініціативу. Деякі волонтери сказали, що їх в організації тримає, як це не парадоксально, «можливість в будь який момент піти», тобто можливість робити вільний самостійний вибір. Наші спостереження свідчать про той факт, що студенти, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах Кременчуцького міського центру соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, Центру ранньої соціальної ре-

абілітації дітей-інвалідів, Територіального центру обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян тощо, проявляють активність у навчальній діяльності, беруть участь у роботі студентського самоврядування, демонструють організаційні і комунікативні здібності у буденному житті. Участь студентів у діяльності волонтерських організацій демонструє їхнє прагнення до самореалізації в суспільно-корисній діяльності.

Проведений нами теоретичний аналіз та результати опитування демонструють здатність волонтерської НКО розвивати у особистості набір якостей, який необхідний сучасній молодій людині, причому, такі якості як відповідальність, працелюбність, активність формуються не за рахунок реакції запобігання покарання, а в процесі реалізації внутрішніх процесів самоорганізації особистості, що розг-

лядається як здатність системи (особистості) до переходу від менш упорядкованого в більш упорядкований стан не за рахунок зовнішніх впливів, а лише під дією внутрішньо-системних змін.

Виходячи з цього, можна визначити, що в особистісному плані метою волонтерської організації є створення таких зонішніх умов (середовища), за рахунок яких мобілізується внутрішній світ особистості, проявляються і закріплюються її найкращі якості. В ході волонтерської діяльності в НКО молода людина має можливість і відповідну мотивацію, що сприяє розвитку особистісних якостей, а напрацьовані в ході роботи професійні навички, соціальні контакти, досвід організації діяльності робить людину успішною як в бізнесі, так і в громадському житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Всесвітня декларація волонтерів* // Капська А.Й. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. – К.: Темпос, 2001. – С. 3-4.
2. *Капська А.Й.* Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах. – К.: Інкос., 2001. – 140 с.
3. *Корчак Я.* Социальное развитие личности. – Минск, 2002. – 167 с.
4. *Кратінова В.О., Ларіонова Н.Б., Песоцька О.П.* Волонтерство як засіб соціального та професійного становлення студентів спеціальностей „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота” // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 1. – С. 76-81.
5. *Менегети А.* Лидер – кто он? // Solvent. – 2006. – № 2. – С. 56.
6. *Психологічний клімат колективу* / За заг. ред. С. Максименка, О. Главник. – К.: Міленіум, 2004. – 96 с.
7. *Ясвин В.А.* Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2009 р.

